

MONUMENTEN VAN DE SOCIALE WONINGBOUW: DE HERWAARDERING VAN DE VOORROLOGSE SOCIALE WONINGBOUW

12 september, 2011 | door Martin Liebrechts

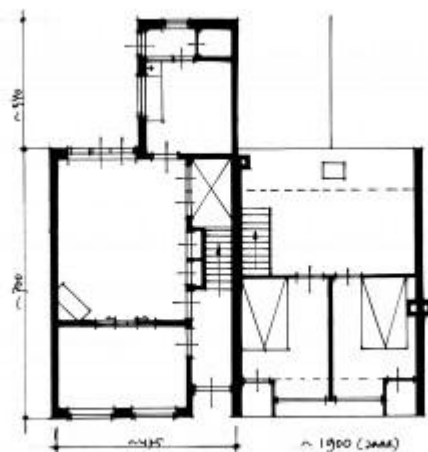
In de periode tot de Tweede Wereldoorlog zijn er ruim 230 duizend sociale huurwoningen gebouwd, in het kader van de Woningwet, en vormde daarmee bijna 20 procent van de woningproductie in die tijd. Het hoogtepunt lag in de periode 1920–1929. In de afgelopen veertig à vijftig jaar is een deel ervan afgebroken. Nauwkeurige cijfers ontbreken hierover. In de loop van de jaren 1970–2010 zal naar verwachting een derde gesloopt zijn, waarbij de jaren zeventig en het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw als periode van sloop er bovenuit steken. Op dit moment zijn er deels nog zo'n 150.000 sociale woningen uit deze periode over, wat nog geen 2 procent van het totale woningbezit en circa 7 procent in het huidige sociale woningbezit vormt. Alle reden om dit bezit te gaan koesteren, ook als cultureel-historisch erfgoed.

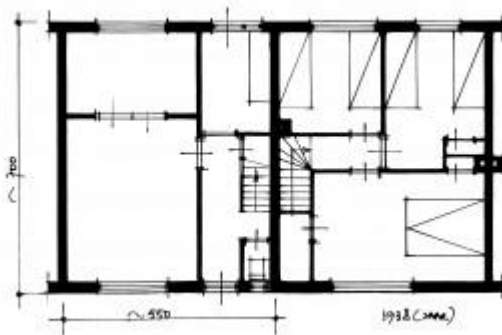
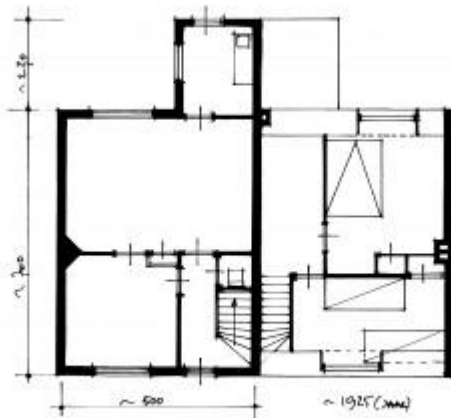
Alleen al de beperkte omvang van dit deel van de woningvoorraad maakt het tot iets bijzonders. Verder spreekt de ambachtelijke architectuur steeds meer mensen aan. Dit geeft de wijken, buurten en woningen uit deze periode extra potentie, die voor de toekomst van waarde is. Herwaardering van de vooroorlogse sociale woningbouw verdient opnieuw een plaats op de agenda van de woningcorporatie. In dit artikel gaat het om de eigenschappen nader te belichten, de aanpassingen in de tijd te illustreren en de lessen voor de toekomst te trekken. Tevens trachten we te verduidelijken waarom deze wijken zo'n aantrekkingskracht hebben.

De woningen en de wijken: de tijdgeest overheerst

In de periode 1900–1939 is de sociale woningbouw geleidelijk een rol gaan spelen in de huisvesting. Minimaal hebben ze een rol gespeeld in de normen voor kwaliteit. Als we globaal geschiedenis bekijken aan de hand van drie voorbeelden [\(1\)](#), dan zien we in de periode 1900–1939 het woonoppervlakte toeneemt van circa 40 m² tot circa 55 m². Verder zijn de volgende ontwikkelingen te benoemen:

- De woningbreedte neemt toe van circa 4,75 m tot 5,50 m, waardoor de ruimtelijke kwaliteit wordt verhoogd. De keuken en toilet krijgen uiteindelijk een plaats binnen de hoofdmassa.
- De ruimte van slapen neemt toe: de bedstede verdwijnt en de kap wordt opgetrokken waardoor de verdiepingsruimte vergroot wordt (meer slaapruiimte).
- De ouder slaapkamer wordt steeds belangrijker: van bedstede naar zelfstandige kamer tot grootste slaapkamer.

En dan moeten de technische ontwikkelingen in de tijd niet vergeten worden: opbouw constructie (spouw), woninginstallatie en diverse nutsvoorzieningen.

De meeste wijken dragen op een of ander manier de stempel van een tuindorp: veel groen, besloten straten (T-kruising of gebogen) en diepe tuinen.

In de loop der tijd is een overgang te constateren van de gesuggereerde organische structuur met gebogen stratenpatronen naar een meer orthogonale opzet met behoud van de ruimtelijke beslotenheid. In alle gevallen is er veelal sprake van een ruim verkavelingsprincipe. In stedelijke gebieden kan hierop een uitzondering waar te nemen zijn door de kleinere percelen. De tijdgeest bestaat niet alleen uit de gevelarchitectuur, maar wordt mede gevormd door de stratenpatronen, de percelen en de omvang van de hoofdmassa.

De cycli en de woningaanpassingen in de tijd

De wereld verandert voortdurend. Dus ook de eisen die de bewoner stelt aan de woning. Als je dit constateert, ben je direct bewust van hoe flexibel in wezen onze woningvoorraad is. Voortdurend vinden er aanpassingen plaats door de veranderende maatschappelijke voorwaarden, die van toepassing zijn op een woning. Als voorbeeld pakken we een woning uit 1915 à 1920 uit een tuindorp (fabrieksdorp of mijnwerkerskolonie) (2). Het gaat om één van de eerste sociale huurwoningen. Het zijn veelal woningen met een woonoppervlakte van ruim 50 m² en die qua ruimte voor bedden leefruimte biedt aan 10 à 12 personen, terwijl de gemiddelde woningbezetting op dat moment circa 5 personen bedraagt.

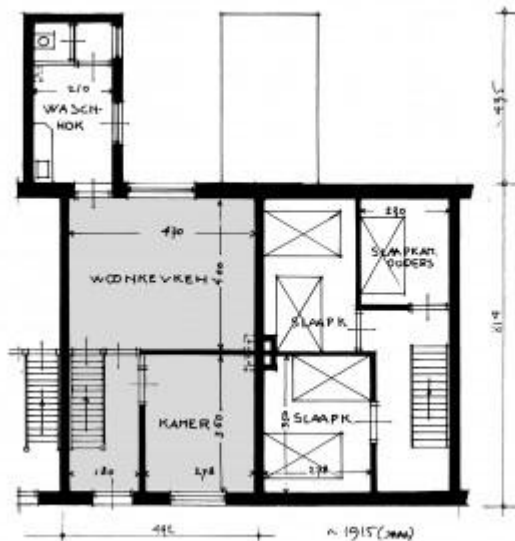
De ouder slaapkamer bedraagt in die tijd circa 6 m², voldoende ruimte voor een twijfelaar. De woonkamer vormde met 17 à 19 m² het centrale vertrek, waar alles gebeurde. En dan zien we dat in de loop der jaren de voorzieningen toenemen: de pomp op het plein wordt vervangen door

waterleidingen, de elektriciteit doet zijn intrede. Begin jaren vijftig komt er eindelijk riolering. Water, gas, elektriciteit en riolering zorgen ervoor dat wonen aangenamer wordt. Op dat moment bereiken we het jaartal 1950 en zijn we ruim dertig jaar later.

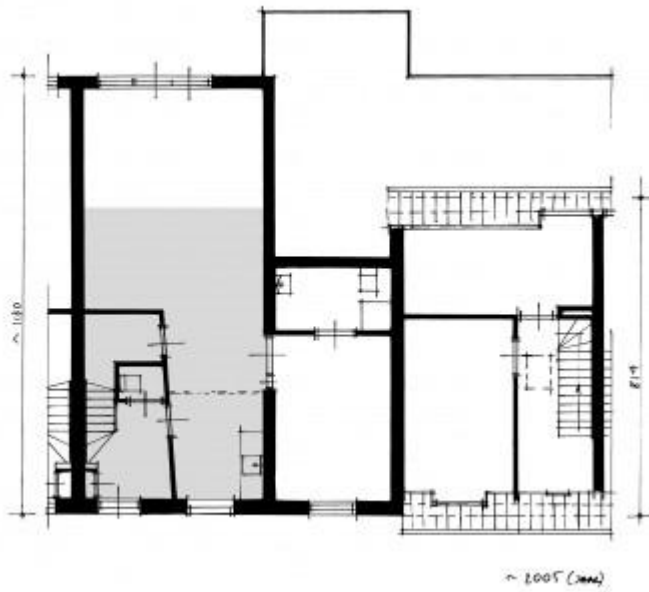
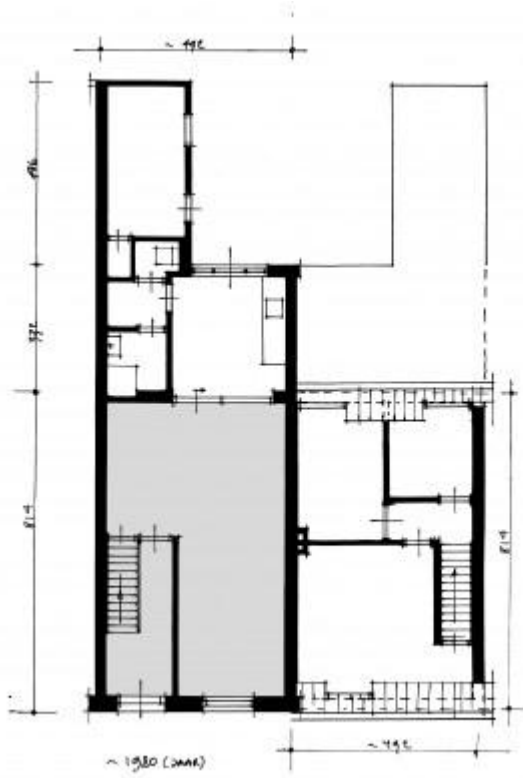
In de tussentijd groeit de economie. Geleidelijk beschikten de nieuwe woningen over een douche en vervolgens over een verwarming; we schrijven dan de zeventiger jaren. En opnieuw vindt er een roep om kwaliteitsaanpassing plaats.

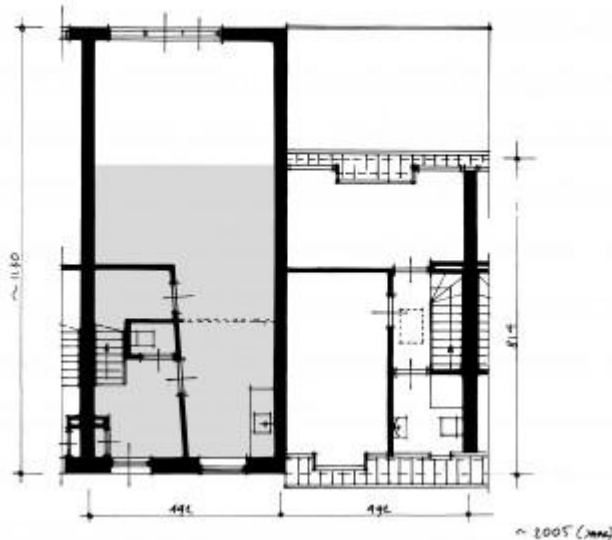
Rond 1980 is er sprake van een hoogtepunt in de renovatie van vooroorlogse woningen. Het accent ligt hier op de uitrusting van de woning (keuken, douche, toilet en centrale verwarming) met behoud van het aantal slaapkamers. De structurele daling van de woningbezetting is dan pas recent een waarneembaar verschijnsel. De na-oorlogse soberheid wordt geleidelijk afgeschud. De totale woonoppervlakte neemt toe met 20 à 25%: grotere woonkamer/keuken en grotere ouder slaapkamer. Vervolgens draait de wereld door. De economie groeit na een dip in de tachtiger jaren en we zijn beland in de 21e eeuw. Opnieuw wordt de aanwezige kwaliteit tegen het licht gehouden. Allerlei bouwfysische eisen zijn in de loop der tijd gewijzigd: warmte, geluid, en vocht. Maar ook de ruimtelijke kwaliteit wordt opnieuw bekeken. Het gaat niet alleen om het aantal m², maar veeleer over de ruimtelijke kwaliteit. We schrijven dan het jaar 2005 en opnieuw vindt er een structurele aanpassing plaats die de levensduur met minimaal 40 à 50 jaar moet verlengen. Op dat moment is de levensduur van de woningen al 140 jaar. Elk dertig jaar heeft zich in het verleden een structurele aanpassing voor gedaan.

En als we dan terugkijken, dan hebben we grofweg te maken met cycli van 25 à 30 jaar, waarin structurele maatschappelijke veranderingen zijn waar te nemen. Bijna de wetmatigheid van een generatie.

KENNISBANK

De weg naar tweehonderd jaar

Het voorbeeld van de woning uit de mijnwerkerskolonie laat zien, dat niet het aantal m² het belangrijkste probleem is, maar de verdeling ervan door de verschillende functies. De verdeling over de verschillende functies en de situering binnen de woning is in de loop der jaren aan veranderingen onderhevig. Illustratief zijn:

- De plaats van toilet en douche.
- De grootte van de ouder slaapkamer en het aantal slaapkamers (van drie naar twee).
- De ruimtelijke kwaliteit van de woning, in het bijzonder van de woonkamer/ keuken.

En als we de woningen dan renoveren, dan denken we eerder aan een periode van 50 jaar dan aan 25 à 30 jaar. Dat betekent dat de levensduur van deze woningen de weg van de tweehonderd jaar gaan bewandelen. Deze constatering wordt niet zomaar gemaakt. Als het over dergelijke periode gaat en het gaat om een substantieel klein deel van de woningvoorraad, dan bereiken ze op termijn allemaal de status van 'monument'. Ze gaan dan een rol spelen in ons maatschappelijk geheugen. En dat betekent, dat bij de aanpak van deze woning niet de discussie gevoerd moet worden over energie label B of A. Het kan zeker A of meer worden.

De lessen voor de toekomst

Als maatschappij zullen we meer bewust moeten zijn van:

- De aanpassingsmogelijkheden van een woning. De oude steden met huurpanden laten zien dat er in de praktijk veel ruimte ervoor is. Juist de eigenheid met een verwijzing naar het verleden is de dominante kwaliteit.
- De cultuur-historische waarden van ons verleden. De sociale woningbouw uit de vooroorlogse periode met 150.000 woningen is daar een essentieel onderdeel van. Behoud betekent, behoud voor bijna de eeuwigheid.
- De discussie niet moet gaan over techniek of 'enge' nieuwbouweisen, maar juist over het begrip voor de eigenheid van deze woningen.

Dat betekent dat we technisch pogen de woningen zo lang mogelijk mee te laten gaan (constructief, bouwfysisch) en dat de ruimtelijke kwaliteit verbeterd wordt, maar dat de kwaliteit integraal besloten ligt in de stedenbouwkundige context, de cultuur-historische waarde en de eigenheid van het bestaande, wat niet in normen te vatten is (3). De techniek die uiteindelijk gekozen wordt is het resultaat van de bovengenoemde gedachte en niet andersom.

Bronnen

1. De plattegronden uit 1900, 1925 en 1938 zijn ontleend uit: het tijdschrift 'Forum', jaargang 1952, pagina 260-261
2. 'Wonen in traditie, tijdsbeelden van een mijnwerkerskolonie', Woningstichting Voerendaal, BouwhulpGroep, PROFIL Corporate Communications, juni 2005
3. 'Renovatie en Volkshuisvesting', Martin Liebrechts e.a., Eindhoven, 1976